

ТЕОРІЯ ЛАНДШАФТОЗНАВСТВА

УДК [911.2-044.7+551.8] (447)

DOI: 10.31652/2786-5665-2022-2-7-17

Гродзинський М.Д.

Доктор географічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри фізичної географії та геоекології.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна.

mgrodz@ukr.net

ORCID: 0000-0001-6461-6531

ЛАНДШАФТНО-ЕВОЛЮЦІЙНІ РЕГІОНИ: ЗМІСТ ТА СХЕМА РАЙОНУВАННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Обґрунтовано поняття ландшафтно-еволюційного регіону як території, в межах якої впродовж часу становлення сучасних ландшафтів переважав певний комплекс процесів і еволюційних тенденцій ландшафтогенезу. Ландшафтно-еволюційний регіон виділяється безпосередньо за еволюційними факторами ландшафтогенезу, тоді як фізико-географічний регіон – за уречевленими наслідками дії цих факторів, тобто за рисами та особливостями будови сучасних ландшафтів, які зумовлені їх генезисом і еволюцією. Розроблено схему ландшафтно-еволюційного районування території України. У ній виділено регіони трьох рангів – мега-, макро- та мезорегіони. Виконано типологію ландшафтно-еволюційних мезорегіонів України та подано їх опис. Розглянуто питання співвідношення схем ландшафтно-еволюційного та фізико-географічного районування території України.

Ключові слова: ландшафт, еволюція, районування, Україна

Grodzynski M.D. LANDSCAPE-EVOLUTIONARY REGIONS: CONCEPT AND SCHEME OF ZONING FOR UKRAINE

The delineation of regions that are specific not so much for the features of their structure as for the factors of their formation was tested in various environmental sciences: pedology (M. Glazovskaya), geochemistry (A. Perelman), geomorphology (V. Paliyenko), paleogeography (M. Veklych). Mapping and analysis of regions of this type allowed these sciences to better understand the spatio-temporal differentiation of evolutionary processes of the objects of their study. However, in landscape science there is still no experience in delineating regions that are specific primarily to the evolutionary processes and trends of their formation and only secondarily to the attributes of modern landscapes.

The article proposes the concept of landscape-evolutionary region, the scheme of landscape-evolutionary zoning for the area of Ukraine, and the short description of these regions. Coincidences and differences between the schemes and principles landscape-evolutionary and physical-geographical zoning are also discussed.

The landscape-evolutionary region is defined as an area where the characteristic composition of processes and evolutionary trends of modern landscape formation prevailed. Criteria for mapping landscape-evolutionary regions are directly related to the evolutionary factors of their formation, while physical-geographical regions are specific for the tangible results of these factors, ie for evolutionarily determined features of modern landscapes.

The proposed scheme of landscape-evolutionary zoning of Ukraine includes regions of three taxonomic levels: mega-, macro- and mesoregions. The territory of Ukraine lies in two megaregions - the Eastern European Plain and the Alpine Mountain. According to the leading factors of landscape evolution, the East European Plain is divided into two landscape-evolutionary macroregions - Polisskyi post-glacial and Ukrainian loess. The landscape-evolutionary mesoregions are numerous in Ukraine. Their classification is based on the dominant processes of soil development and plant successions in the Holocene.

Key words: landscape, evolution, zoning, Ukraine

Актуальність теми дослідження Еволюційне становлення сучасних ландшафтів у різних регіонах України мало свої особливості. Для багатьох регіонів вони встановлені та з різним ступенем докладності описані. Водночас, актуальним лишається встановлення закономірностей територіальної диференціації еволюційних процесів і трендів формування сучасних ландшафтів в межах усієї України. Цього можна досягти за допомогою схеми районування, в якій регіони виділяються як «територіально-еволюційні цілісності», кожний з яких неповторний за шляхами свого становлення.

Стан вивченості питання. Виділення регіонів, специфічних не стільки за рисами свого устрою, скільки за чинниками їх формування, пропонувалось у різних природничо-географічних науках. У ґрунтознавстві цей підхід був використаний М.А. Глазовською (1973) в її концепції ґрунтово-генетичного регіону [4]. У геохімії ландшафтів О.І. Перельман (1972) застосував принцип «від процесів до регіонів» при складанні історико-геохімічної карти бувшого СРСР [14]. У палеогеографії М.Ф. Веклич у легендах стратиграфічних схем плейстоценових відкладів України виділяв регіони за подібністю природних процесів, що протікали в них в плейстоцені [2]. В геоморфології виділення регіонів за принципом подібності в їх межах рельєфотворних процесів протягом неотектонічного етапу реалізувала для України В.П. Палієнко: при виділенні регіонів такого типу вона орієнтувалась на однотипний характер зміни знаку та швидкості неотектонічних рухів [12]. Регіони, отже, виділяються за історією цих змін, а не за рельєфом, який ними створений. У ландшафтознавстві досвід виділення регіонів подібного типу обмежується нашою роботою [6], в якій, щоправда, розгляд еволюції ландшафтів обмежується голоценом.

Мета статті – окреслити зміст поняття ландшафтно-еволюційного регіону, укласти їх схему для території України та з'ясувати її співвідношення зі схемою фізико-географічного районування держави.

Виклад основного матеріалу. Регіони, специфічні за еволюційними процесами становлення сучасних ландшафтів, будемо називати ландшафтно-еволюційними. Ландшафтно-еволюційний регіон (далі ЛЕВ-регіон) – це територія, в межах якої впродовж часу становлення сучасних ландшафтів переважав певний комплекс процесів і еволюційних тенденцій ландшафтогенезу, що й позначилось на устрої та рисах його сучасних ландшафтів. Іншими словами, ЛЕВ-регіон – це ареал, з характерним складом вихідних поверхонь ландшафтогенезу, в межах якого переважав арактерний склад процесів становлення сучасних ландшафтів. При цьому, під вихідною поверхнею ландшафтогенезу розуміється ареал, вкритий відкладами, на яких почалось формування сучасного ґрунтово-рослинного покриву, яке з того часу й дотепер не переривалось морськими трансгресіями, покривними льодовиками, еоловою, алювіальною та іншою акумулюючим матеріалу.

Головна відмінність ЛЕВ-регіону від фізико-географічного регіону (далі ФГ-регіону) полягає у тому, що ЛЕВ-регіон виділяється безпосередньо за еволюційними факторами ландшафтогенезу, тоді як ФГ-регіон – за уречевленими наслідками дії цих факторів, тобто за рисами й особливостями будови сучасних ландшафтів, які зумовлені їх генезисом та еволюцією. ЛЕВ-регіон є територією, своєрідною за еволюційними процесами та трендами, які в ній мали місце в неогені й плейстоцені. Натомість, ФГ-регіон – це територія, в якій ландшафти, що її складають, мають спільне походження [8]. Слід також зважати й на те, що походження ФГ-регіону може бути зумовлене

не тільки еволюційними процесами і трендами, а й чинниками іншого гатунку (наприклад, літогенною основою, вік якої може бути палеогеновими, або й давнішим). Образно висловлюючись, ЛЕВ-регіон – це арена недавніх стихій, ФГ-регіон – це територія структурованої впорядкованості.

У таксономічній схемі ЛЕВ-регіонів, що пропонується нижче, таксоном найвищого рангу є мегарегіон. В межі території України потрапляє два таких регіони – Східноєвропейський рівнинний та Альпійсько-Гімалайський гірський. При цьому, обидва гірські регіони України входять до Альпійсько-Гімалайського ЛЕВ-мегарегіону в статусі ЛЕВ-мезорегіонів (Карпати розглядаємо як макрорегіон, а його «українську» частину, Лісисті Карпати, – як мезорегіон). Таке таксономічне вирішення відповідає європейським термінологічним традиціям в галузі природничого районування [14].

Для рівнинної частини території України визначальний вплив на формування загального територіального плану її сучасного ландшафтного устрою відіграли зледеніння плейстоцену. На таку само важливу роль могли б претендувати й морські трансгресії, які на початку неогену (в меотісі) охоплювали значні площі в південній і південно-західній частинах України (Сарматське, Меотичне, Понтичне моря). Але лесонагромадження в плейстоцені практично повністю поховало під створеною товщею вплив морських трансгресій неогену на сучасний ландшафтогенез. Таким чином, з двох макромасштабних процесів покривного характеру, зледеніння і трансгресій, плейстоценові зледеніння розглядатимемо як провідний чинник, який визначив найголовніші риси територіальної диференціації процесів ландшафтогенезу на усій рівнинній території України. Відповідно, рівнинну частину території України поділяємо на два

ЛЕВ-макрорегіони – Поліський польодовиковий та Український лесовий. Територіальна диференціація процесів ландшафтогенезу в їх межах контролювалась різними чинниками. Їх врахування лежить в основі схеми ЛЕВ-районування України, в якій виділені різнорангові ЛЕВ-регіони й виконана їх типологія (рис. 1).

Стисла характеристика ЛЕВ-мезорегіонів України:

Поліський польодовиковий ЛЕВ-макрорегіон характеризується комплексом процесів, генерованих деградацією та таненням плейстоценових льодових покривів (головно-дніпровського). В різних частинах цього макрорегіону склад ландшафтоформувальних процесів і співвідношення між ними було дещо різним. На цій підставі в межах Поліського ЛЕВ-макрорегіону виділено три типи ЛЕВ-мезорегіонів: моренно-зандрові, зандрові, озерно-алювіальні.

ЛЕВ-мезорегіони моренно-зандрового типу (G-mz) знаходяться в межах територій, які покривались льодовиком, й тому тут набули поширення моренні відклади піщано-супіщаного, в деяких геохорах – суглинкового складу з гранітними, кварцитовими, кремнієвими валунами. Моренні відклади сформували недовгі пасма, горби, вали, а між ними – міжпасмові зниження й долини. Поряд із суто льодовиковими відкладами та формами рельєфу, поширення набув і зандровий процес з відповідними йому піщаними аренами. Чергування в моренно-зандрових регіонах піщаних і супіщано-суглинкових відкладів, підвищених і знижених морфофор зумовило розвиток різних ґрунтоутворних і біоценотичних процесів й доволі строкатий їх територіальний розподіл.

На піщаних зандрових відкладах переважає підзолистий і дерновий процес ґрунтоутворення й формування соснових та дрібнолистих лісів. На валунних суглинках був можливим також розвиток гумусоаккумулятивного про-

Рис. 1. Схема ландшафтно-еволюційного районування України:

Рівнинні ЛЕВ-регіони:

G – Поліський льодовиковий ЛЕВ-макрорегіон:

Мезорегіони: 1(G-mz) – Волино-Поліський моренно-зандровий, 2(G-h) – Прип'ятський гідроморфний, 3(G-z) – Житомирсько-Поліський зандровий, 4(G-mz) – Дніпровсько-Деснянський моренно-зандровий, 5(G-z) – Малополіський зандровий.

L – Український лесовий ЛЕВ-макрорегіон:

Серединна макросмуга - мезорегіони: 6(L-fu) – Волинський лесово-льодовиковий височинний, 7(L-fr) – Верхньодністровський лесово-льодовиковий рівнинний, 8(L-fr) – Бердичівський лесово-льодовиковий рівнинний, 9(L-fu) – Правобережно-Дніпровський лесово-льодовиковий височинний, 10(L-ft) – Дніпровський лесово-льодовиковий терасовий, 11(L-fr) – Полтавський лесово-льодовиковий рівнинний, 12(L-er) – Подільсько-Придніпровський посічених височин: 12-a – Західно-Подільський переважно лісовий, 12-b – Придніпровський постагрікультурного остепнення (лісостеповий), 12-c – Кодимо-Інгулецький лучно-степовий, 13(L-er) – Середньоруський посічених височин.

Південна макросмуга: мезорегіони: 14(L-mx) – Буджакський мезоксеротичних посічених рівнин, 15(L-mx) – Дніпровсько-Дністерський мезоксеротичних рівнин, 16(L-mx) – Самарський мезоксеротичних посічених рівнин, 17(L-mxu) – Середньоруський мезоксеротичний височинний, 18(L-mxu) – Донецький мезоксеротичний височинний, 19(L-mxu) – Приазовський мезоксеротичний височинний, 20(L-x) – Центрально-Причорноморський ксеротичний рівнинний, 21(L-h) – Присиваський ксеро-субаридний гало-гідроморфний низинний: 21-a – Асканійський, 21-b – Сиваський, 21-c – Північно-Кримський, 22(L-xu) – Рівнинно-Кримський ксеротичний височинний, 23(Ps) – Нижньодніпровський піщаних низин.

Гірські ЛЕВ-мезорегіони: 24(T-hl) – Передкарпатський гідроморфно-літоморфний терасовий, 25 (M) – Карпатський гірський, 26(T-h) – Закарпатський гідроморфний низовинний, 27 (M) – Кримський гірський.

цесу, що призвело до формування в окремих геохорах сірих опідзолених ґрунтів. На них могли формуватися грабові діброви. Еволюція ландшафтів моренно-зандрових ЛЕВ-регіонів протікала й протікає вздовж псамоморфних і гідроморфних генетико-еволюційних рядів.

В Поліському польодовиковому ЛЕВ-макрорегіоні вирізняється два моренно-зандрові ЛЕВ-мезорегіони: Волинсько-Поліський 1(G-mz) і Дніпровсько-Деснянський 4(G-mz).

ЛЕВ-мезорегіони зандрового типу (G-z) характеризуються переважанням процесів відкладання піщаного матеріалу, принесеного потоками талих льодовикових вод. Льодовик у межі цих регіонів не заходив, тому моренних відкладів і льодовикових форм рельєфу в них немає. Ґрунти і рослинність формувались на піщаному субстраті. Через це чорноземні та сірі опідзолені ґрунти в ЛЕВ-регіонах типу G-z не виникали, хоча кліматичні умови, сприятливі для гумусоаккумулятивних процесів, складались тут протягом голоцену неодноразово. Відповідно, сукцесія рослинності не досягала стадії грабових дібров. Піщаний субстрат – головний лімітуючий чинник розвитку ландшафтів в ЛЕВ-регіонах зандрового типу. Він також визначив провідний фактор еволюції ландшафтів: вона протікала вздовж псамоморфних рядів, які, втім, укорочені й до стадій субклімаксів не доходили.

У Поліському польодовиковому ЛЕВ-макрорегіоні є два зандрові ЛЕВ-мезорегіони: Житомирсько-Поліський 3(G-z) і Малополіський 5(G-z).

ЛЕВ-мезорегіон озерно-алювіального типу (G-h) в Українському Поліссі тільки один – Прип'ятський гідроморфний 2(G-h). Він вирізняється значним розвитком процесів, зумовлених надмірним зволоженням субстрату й ґрунтів. Ці процеси домінували у Прип'ятському мезорегіоні протягом усього голоцену та пізнього плейстоцену. Еволю-

ція ландшафтів протікала тут вздовж одного ряду – гідроморфного. При цьому, напрямок еволюційних змін вздовж нього неодноразово змінювався: у більш ксератичні часи еволюція мала прогресивний, у вологіші часи – регресивний характер.

Український лесовий ЛЕВ-макрорегіон.

Вплив лесових порід на еволюційні процеси ландшафтогенезу має подвійний характер. З одного боку, ці породи зумовлюють процеси, що проявляються практично незалежно від того де й на чому залягають леси. Це, зокрема, стосується гумусоаккумулятивного процесу, водної ерозії, просідання земної поверхні. Леси, отже, виконують своєрідну «нівелюючу» функцію у формуванні ландшафтного покриву рівнин. Але, з другого боку, ґрунти на лесах і лесових суглинках відзначаються високою сенсорністю до кліматичних умов. Тому навіть незначні варіації зволоження, теплозабезпечення, ступеня континентальності клімату помітно позначаються на ґрунтоутворенні на лесових породах. Морфологія рельєфу земної поверхні лесового ЛЕВ-регіону також вплинула на територіальну диференціації процесів ландшафтогенезу. Свою роль відіграла й «зональність» лесових порід. Все це спричинило різноманіття ландшафтного покриву Українського лесового ЛЕВ-макрорегіону, зокрема чергування тут лісових і лучно-степових геохор.

Врахування вказаних чинників дає підстави виділити в межах Українського лесового ЛЕВ-макрорегіону два великі ареали субширотного простягання – серединну та південну лесові макросмуги (Поліський ЛЕВ-макрорегіон вважаємо північною ЛЕВ-макросмугою України). Склад та інтенсивність процесів ландшафтогенезу в їх межах поступово змінюються у південному напрямку, утворюючи немов градієнт від процесів мезо- до процесів ксероморфізації ландшафтів й від колообігу

детритного (лісового) типу до колообігу пасовищного типу. Тому межа між серединною та південною макросмугами України має доволі умовний характер й являє собою перехідну смугу, екотон.

По-суті, такий самий характер має межа між зонами лісостепу й степу. В схемах фізико-географічного районування України вона проведена вздовж межі між чорноземами типовими і чорноземами звичайними [7, 8]. Однак, якщо спиратися не на класифікаційну належність сучасних ґрунтів, а на процеси, які визначали сучасний ландшафтогенез, то положення «зональної» межі в лесовому ЛЕВ-макрорегіоні визначається за іншим критерієм. Ця межа має відповідати лінії, вздовж якої відбувається якісний стрибок у перебігу процесів ландшафтогенезу, або, принаймні, їх провідного процесу. Для ландшафтів лесових рівнин помірного поясу таким процесом є гумусоакумулятивний. Він притаманний усім зональним ландшафтам лесового ЛЕВ-макрорегіону України, але його інтенсивність тут неоднакова й змінюється в широтному напрямку. Причому, характер цієї зміни має дзвоноподібну форму: від невисоких значень нагромадження гумусу на межі з поліськими ландшафтами й до максимуму цього процесу в смузі з найбільш гумусованими чорноземами. На південь від цієї смуги його інтенсивність знову спадає аж до її мінімальних значень у приморських геохорах.

Лінія, яка поділяє лесовий ЛЕВ-макрорегіон на його області з різноспрямованим градієнтом гумусоакумулятивного процесу, пролягає в смузі, де переважають чорноземи потужні середньогумусні – як типові, так і звичайні. Тобто, у цій смузі досягається максимум інтенсивності утворення та нагромадження гумусу. Отже, межа між серединною та південною ЛЕВ-макросмугами зміщена на південь по відношенню до традиційної межі

між зонами лісостепу і степу.

Мезорегіони лесово-льодовикового типу (L-f) поширені у північній частині серединної ЛЕВ-макросмуги. Вони являють собою височини та середньовисотні рівнини, де водно-льодовикові відклади перекриті лесовими породами, вклинюються в лесову товщу, заміщуючи одновіковий їм горизонт лесу. Лесові породи цього ареалу мають здебільшого супіщаний і легкосуглинковий гранулометричний склад. Такий само склад мають ґрунти лесово-льодовикових рівнин. Супіщаний і легкосуглинковий гранулометричний склад ґрунто-підґрунтя дещо стримував гумусоакумулятивний процес у голоцені, сприяв опідзолуванню й іншим процесам структурної диференціації профілю ґрунтів. Як наслідок, сучасні ґрунти тут представлені опідзоленими текстурно-диференційованими ґрунтами (ясно-сірими та сірими), а також ґрунтами гумусоакумулятивного ряду (темно-сірими та чорноземами типовими).

В ареалі лесово-льодовикових рівнин простежується широтний градієнт зволоження, що позначилось на зменшенні в східному напрямку інтенсивності процесу опідзолування при одночасному наростанні інтенсивності гумусоакумулятивних процесів. Як наслідок, краща зволоженість правобережних лесово-льодовикових ЛЕВ-мезорегіонів в усі міжльодовиків'я й у голоцені сприяла тут розвитку деревної рослинності, а супіщано-суглинковий склад опідзолених ґрунтів – поширенню широколистяних порід. У лівобережних ЛЕВ-мезорегіонах також переважали широколисті ліси, хоча більшого розвитку тут набули лучні степи. Із субатлантики голоцену вони тут розвивались на чорноземах типових.

До ЛЕВ-мезорегіонів лесово-льодовикового типу належать Волинський височинний 6(L-fu), Верхньодністровський рівнинний 7(L-fr), Бердичівський рівнинний 8(L-fr), Право-

бережно-Дніпровський височинний 9(L-fu), Дніпровський терасовий 10(L-ft), Полтавський рівнинний 11(L-fp).

Мезорегіони лесових сильнопосічених височин (L-er) відповідають Подільській, Придніпровській височинам і відрогам Середньоруської височини. На схемі ЛЕВ-районування України (див. рис. 1) виділено два ЛЕВ-мезорегіони цього типу – Подільсько-Придніпровський (12-L-er) і Середньоруський північний (13-L-er). Спільним для них є значна вертикальна та горизонтальна посіченість поверхні.

На лесових височинах співвідношення між гумусоакумулятивним і підзолистим процесами ґрунтоутворення істотно залежало від посіченості поверхні. На схилах завдяки їх кращому зволоженню домінували опідзолювання та інші процеси текстурної диференціації профілю ґрунтів. Це призвело до формування тут лісових опідзолених ґрунтів (в субатлантику – ясно-сірих і сірих). На вирівняних ділянках, а також пологих схилах височин домінував гумусоакумулятивний процес, а в суббореалі голоцену в ареалі розселення трипільців тут набув розвитку процес постаґрікультурного остепнення ландшафтів, який також означав інтенсифікацію гумусоутворення [5].

Мезорегіони мезоксеротичних чорноземних рівнин (L-tx) знаходяться в південній макросмузі лесового ЛЕВ-макрорегіону й загалом відповідають ареалу ландшафтів різнотравно-типчакково-ковилових степів на чорноземах звичайних малогумусних. Звісно, у більш ранні еволюційні етапи ландшафтогенезу ґрунти і рослинність в регіонах типу *L-tx* були представлені іншими видами. Але в цих регіонах зміни ґрунтів і рослинності були загалом синхронними, а їх амплітуда з кінця пліоцену обмежувалась коливаннями між степовими і лісостеповими ландшафтами [1, 3, 15]. Через це даний тип ЛЕВ-мезорегіонів

й був названий нами мезоксеротичним, попри те, що сучасні кліматичні умови тут посушливі. Ліси в мезоксеротичних чорноземних рівнинах були поширені на схилах річок і балок. На плакори вони виходили (якщо це й справді було) лише в найбільш вологі етапи плейстоцену. Серед процесів ґрунтоутворення переважав або дерновий (в холодні етапи плейстоцену), або гумусоакумулятивний процес. Галоморфізму ландшафти цього типу не зазнавали.

В Українському лесовому ЛЕВ-макрорегіоні виділяються три ЛЕВ-мезорегіони мезоксеротично-чорноземного типу: Буджакський мезоксеротичних посічених рівнин 14(L-mx), Дніпровсько-Дністерський мезоксеротичний рівнинний 15(L-mx) і Самарський мезоксеротичних посічених рівнин 16(L-mx).

Мезорегіони мезоксеротичних чорноземних височин (L-txu). Внаслідок вищого гіпсометричного положення та більшої вертикальної та горизонтальної посіченості, височини південної макросмуги України (Приазовська, Донецька, відроги Середньоруської височини) відрізняються від прилеглих до них із заходу мезоксеротичних рівнин низкою еволюційних рис. Зокрема, вони мають значно тривалішу історію останнього суберального розвитку, оскільки, на відміну від причорноморських рівнин, не покривались водами пліоценових морів. Власне, в межах України формування ландшафтів ксеротичного трав'яного типу (степових) розпочалося в середньому сарматі з Приазов'я (мезорегіон 19(L-txu) на рис. 1). Тоді як на мезоксеротичних рівнинах, розташованих між Дунаєм і Дніпром (мезорегіони № 14-15, 20 на рис. 1), цей процес розпочався пізніше – з кінця сармату-початку меотісу (пізній міоцен). Причому, на думку А.Г. Негру (1986), ядром формування біоти цих регіонів були Балкани, тоді як савано-степи Приазов'я сформувались на ос-

нові передньоазійської міоценової флори [10]. Трьом височинам, розташованих у південній ЛЕВ-макрорегіоні України, відповідають три її ЛЕВ-мезорегіони: Середньоруський мезоксеротичний височинний 17(L-mxu), Донецький мезоксеротичний височинний 18(L-mxu), Приазовський мезоксеротичний височинний 19(L-mxu).

Мезорегіон ксеротичних чорноземних рівнин (L-x) від мезорегіонів мезоксеротичних чорноземних рівнин (L-mx) відрізняється більш вирівняним рельєфом, розвитком суфозійних форм (подів і западин). У становленні його сучасних ландшафтів важливу роль відіграли (й досі відіграють) процеси гідро- та галоморфізму, що пов'язано з постійним протягом плейстоцену його тектонічним опусканням [12], а також імпульсверизаційним надходженням солей з Чорного моря [11]. Більш ксеротичні умови цього мезорегіону спричинили формування тут чорноземів південних й менш багатих за видовим складом типчакво-ковилових степів. Тип ЛЕВ-мезорегіонів L-x представлений в межах України одним мезорегіоном – Центрально-Причорноморським ксеротичним 20(L-x).

Мезорегіон ксеро-субаридних галоморфних низин (L-h) – наймолодший за часом виникнення наземного субстрату регіон України, арена домінування галоморфних і гало-гідроморфних процесів ландшафтогенезу, найбільш посушлива область України. ЛЕВ-регіонів такого типу в Україні тільки один – Присиваський гало-гідроморфний низинний 21(L-h).

Мезорегіон ксеротичних чорноземних височин (L-xi) відповідає Рівнинному Криму. Особливості становлення його ландшафтів дещо подібні до ландшафтогенезу мезоксеротичних чорноземних височин, тип яких L-mxu був розглянутий вище (мезорегіони №№ 17 – 19, див. рис. 1). Відмінності полягають у більш ксеротичних умовах Рівнинного

Криму, що зокрема позначилось на тому, що тут переважають чорноземи південні, а не звичайні. Заглиблення у плейстоцені русел рівнинно-кримських річок у вапнякову товщу призвело до їх обміління й еволюції у сухоріччя. Тому, на відміну від чорноземних височин типу L-mxu, у Рівнинному Криму байрачних лісів немає. Значна посіченість рельєфу, особливо на Тарханкутській височині, а також мала потужність лесових суглинків, спричинила розвиток ерозійних та інших процесів літоморфізації ландшафтів. Визначальними для еволюції ландшафтів цього ЛЕВ-мезорегіону є її протікання вздовж елювіальних і транзитних літогенних генетико-еволюційних рядів.

Мезорегіон піщаних низин (Ps) – це Нижньодніпровські (Олешківські) піски. Він являє собою арену ландшафтних сукцесій вздовж псамоморфних рядів. Частими тут є й постпірогенні сукцесії.

Ландшафтно-еволюційне та фізико-географічне районування різняться за своїм змістом: ЛЕВ-регіони виділяються безпосередньо за еволюційними процесами ландшафтогенезу, а ФГ-регіони – за наслідками цих процесів, тобто генетичною подібністю ландшафтів. Відповідно, неоднаковими є й схеми цих двох видів районувань. Але, оскільки обидва вони спираються на чинники ландшафтогенезу, то між цими схемами існує й певна подібність.

Найбільша подібність між схемами ЛЕВ- та ФГ- районування простежується у Поліссі. З п'яти ЛЕВ-мезорегіонів Поліського ЛЕВ-макрорегіону чотири мають своїх відповідників у схемі ФГ-районування України¹. Так, Волинсько-Поліський ЛЕВ-мезорегіон загалом відповідає Волинському Поліссю, Житомирський ЛЕВ-мезорегіон – Житомирському Поліссю, Дніпровсько-Деснянський

¹ . Тут і далі назви таксонів ФГ-районування України та їх зміст подано за книгою [8].

ЛЕВ-мезорегіон – Київському, Чернігівському та Новгород-Сіверському Полісся, Малополіський ЛЕВ-мезорегіон – Малому Полісся, яке, втім, в схемі ФГ-районування України віднесене до зони широколистих лісів. Прип'ятський ЛЕВ-регіон не має свого відповідника у схемі ФГ-районування України. Він «відсікає» північні частини ФГ-областей Волинського та Житомирського Полісся, де домінують болотні та лучно-болотні геохори. Показово, що в схемі геоморфологічного районування України на рівні району виділяється Верхньоприп'ятська алювіальна (терасна) рівнина [13], контури якої подібні до контурів Прип'ятського ЛЕВ-регіону (див. рис. 1). Слід звернути увагу й на те, що у схемі фізико-географічного районування Білорусі Прип'ятське Полісся також виділяється як окремий ФГ-район: у номенклатурі одиниць ФГ-районування Білорусі він має номер 845.4 [9]. Прип'ятський ЛЕВ-регіон в межах України та Прип'ятське Полісся в межах Білорусі становлять один цілісний природний регіон.

Принципово різне тлумачення у схемах ФГ- і ЛЕВ-районування України отримують зони широколистих лісів і лісостепу. Якщо у схемі ФГ-районування виділяються обидві ці зони, то в схемі ЛЕВ-районування їм не знаходиться місця. Пояснення цієї розбіжності полягає в тому, що ФГ-районування віддзеркалює сучасний зональний устрій певного регіону. Зараз у межах України існують і зона широколистих лісів і зона лісостепу з межею між ними, яка встановилась в субатлантиці голоцену. Ця зональна структура й відображена у схемі ФГ-районування [8]. Однак, в еволюційному ракурсі, який і висвітлює схема ЛЕВ-районування, ареал сучасних зон широколистих лісів і лісостепу (серединна макросмуга) являє собою арену, на якій протягом плейстоцену і навіть голоцену відбувались істотні зміни зональної структури ландшафтів. Тут немов

точилась боротьба за площу між лісовими, лучно-степовими і степовими ландшафтами й обриси, яких набували їхні зони, були доволі різними у різні часи. Власне, для окреслення території, в межах якої відбувались ці зональні перебудови, у схемі ЛЕВ-районування України й введено серединну макросмугу лесового ЛЕВ-макрорегіону (див. рис. 1). Її межа, як вказувалось вище, з південною межею зони лісостепу не збігається. До серединної макросмуги «відійшла» пригранична смуга степової зони України, в якій домінують потужні середньогумусні чорноземи. В цій смузі вони відносяться як до підтипу типових, так і звичайних чорноземів. Південніше цієї межі гумусність чорноземів помітно зменшується, чорноземи типові остаточно щезають з ґрунтового покриву, натомість усе більшого значення набувають процеси галоморфізму та галогідроморфізму, суфозії, ущільнення ґрунтів.

Висновки. В суміжних з ландшафтознавством галузях знань (ґрунтознавстві, геохімії, геоморфології, палеогеографії) низку складних питань, пов'язаних з еволюцією природного середовища, успішно вирішують шляхом районування, територіальні одиниці якого виділяються не безпосередньо за своїми рисами, а за чинниками їх формування. Для встановлення закономірностей територіальної диференціації еволюційних процесів формування сучасних ландшафтів України доцільним є опрацювання схеми районування, в якій регіони виділяються як «територіально-еволюційні цілісності», специфічні за шляхами свого становлення (ландшафтно-еволюційні регіони). ЛЕВ-регіони виділяються таким чином, що в їх межах впродовж часу становлення сучасних ландшафтів переважав характерний комплекс процесів і еволюційних тенденцій сучасного ландшафтогенезу. ЛЕВ-регіони відрізняються від традиційних фізико-географічних регіонів

(ФГ-регіонів) насамперед тим, що ЛЕВ-регіон виділяється безпосередньо за еволюційними факторами ландшафтогенезу, а ФГ-регіон – за уречевленими наслідками дії цих факторів, тобто за рисами й особливостями будови сучасних ландшафтів. Відповідно, неоднаковими є й схеми цих двох видів районувань.

У схемі ЛЕВ-районування території України виділено ЛЕВ-регіони трьох рівнів-мега-, макро- і мезорегіони. При складанні карт ЛЕВ-районування на менші регіони доцільним може бути виділення ЛЕВ-мікро-регіонів. Територія України лежить в межах двох ЛЕВ-мегарегіонів – Східноєвропейського рівнинного та Альпійського гірського. При цьому, Українські Карпати та Гірський Крим входять до Альпійського мегарегіону як його ЛЕВ-мезорегіони. У диференціації Східноєвропейського ЛЕВ-мегарегіону на його ЛЕВ-макрорегіони провідну роль відіграли плейстоценові зледеніння. Відповідно, виділені Поліський польодовиковий та Український лесовий ЛЕВ-макрорегіони. В Поліському ЛЕВ-макрорегіону виділено три типи ЛЕВ-мезорегіонів: моренно-зандрові, зандрові, озерно-алювіальні. Український лесовий ЛЕВ-макрорегіон поділено на дві макросмуги – серединну та південну. Межа між ними відповідає лінії максимальної для України інтенсивності гумусоаккумулятивного процесу. Вона пролягає в смузі, де переважають чорноземи потужні середньогумусні – як типові, так і звичайні. Отже, положення цієї ЛЕВ-межі зміщене на південь по відношенню до межі між зонами лісостепу і степу.

Бібліографічні посилання

1. Veklych M.F., Sikrenko N.A. (1976). Pliocene and Pleistocene of the Lower Left-Bank Dnipro and Plain Crimea. Kyiv, 186 p. [In Russian]. [Веклич М.Ф., Сиренко Н.А. Плиоцен и плейстоцен Левобережья Нижнего Днепра и Равнинного Крыма. К.: Наук. думка, 1976. 186 с.].
2. Strategraphic scheme of Quaternary deposits of Ukraine. Veklych M.F., Sikrenko N.A., Matvijshina J.M. e.a. (1993). Stratigraphic scheme of the Quaternary deposits of Ukraine. Stratigraphic schemes of the Phanerozoic and Precambrian of Ukraine. Kyiv, 40 p. [In Russian]. [Веклич М.Ф., Сиренко Н.А., Матвишишина Ж.Н. и др. Стратиграфическая схема четвертичных отложений Украины. Стратиграфические схемы фанерозоя и докембрия Украины. К.: Госкомитет геологии Украины, 1993. 40 с.].
3. Gerasimenko N.P. (2004). Development of zonal ecosystems in Ukraine during the Quaternary. Thesis for the scientific degree of Doctor of Geogr. Sciences. The Institute of Geography of NAS of Ukraine. Kyiv, 38 p. [In Ukrainian]. [Герасименко Н.П. Розвиток зональних ландшафтів четвертинного періоду на території України / Автореф. дис.. д-ра геогр.н. Київ: Ін-т географії НАН України, 2004. 38 с.].
4. Glazovskaya M.A. (2002) Geochemical foundations of typology and methodology of the study of natural landscapes. 2nd ed. Smolensk. 288 p. [In Russian]. [Глазовская М.А. Геохимические основы типологии и методики исследований природных ландшафтов. 2-е изд. Смоленск: Ойкумена, 2002. 288 с.].
5. Grodzynskyi M.D. (2019). Middle Holocene post-agricultural steppization – the first in the area of Ukraine anthropogenic landscapes transformation of regional scale. Ukrainian Geogr. Journal 2019, 2(106). P. 3-12. [In Ukrainian]. [Гродзинський М.Д. Середньоголоценове постагрікультурне остепнення – перше на території України антропогенне перетворення ландшафтів регіонального масштабу // Український географічний журнал, 2019. Вип 2. С. 3-12.].
6. Grodzynskyi M.D. The Evolution of Landscapes of Ukraine in Holocene from Landscape ecological perspective. Bydgoszcz. 204 p. [In Ukrainian]. [Гродзинський М.Д. Еволюція ландшафтів України в голоцені у ландшафтно-екологічному вимірі. Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW, 2020. 204 с.].
7. Landscapes: map – scale 1:2500 000. O.M. Marynych, V.M. Pashchenko, O.M. Petrenko, P.G. Shyshchenko (eds). National Atlas of Ukraine (2007). Kyiv. P. 222-224. [In Ukrainian]. [Ландшафти: карта - 1:2500 000 / О.М.Ма-

- ринич, В.М.Пашенко, О.М.Петренко, П.Г.Шищенко // Національний Атлас України / Гол. ред. Л.Г.Руденко. – К.: ДНВП „Картографія”, 2007. С. 222 – 224.].
8. Marynych O.M., Shyshchenko P.G. (2003). Physical Geography of Ukraine. Kyiv. 479 p. [In Ukrainian]. [Маринич О.М., Шищенко П.Г. Фізична географія України. – К.: Знання, 2003. – 479 с.].
 9. Martsinkevych G.I., Klicunova N.K., Schastnaya I.I., Yakushko O.F. (2001) Physical-geographical zoning of Belarus in the European decimal system of zoning. Vestnyk of Belorussian State Univ. Series Chemistry. Biology. Geography. No 1. P. 85-90. [In Russian]. [Марцинкевич Г.И., Клицинова Н.К., Счастливая И.И., Якушко О.Ф. Физико-географическое районирование Беларуси в европейской десятичной системе районирования. // Вестник БГУ. Сер. 2. Химия. Биология. География, 2001, № 1. С. 85-90.].
 10. Negru A.G. (1986) Meotic flora of the northwestern Black Sea region. *Chişinău*. 195 p. [In Russian]. [Негру А.Г. Меотическая флора северо-западного Причерноморья. Кишинев: Штиинца, 1986. 195 с.].
 11. Novikova G.V. (2010) On the issue of the importance of aerial salts in the alkalization of the soils of Prychernomorya. *Agrocyministry and Soil Science*. Vol. 73. P 31-41. [In Ukrainian]. [Новикова Г.В. До питання про значимість аеральних солей в осолонцюванні ґрунтів Причорномор'я. // Агрохімія і ґрунтознавство. 2010. Вип. 73. С. 31-41.].
 12. Palienko V.P. (1992). The newest geodynamics and its reflection in the landscape of Ukraine. Kiev. 116 p. [In Russian]. [Палиєнко В.П. Нова геодинаміка і її відображення в рельєфі України. К.: Наук. думка, 1992. 116 с.].
 13. Palienko V.P., Barshchevskyi M.Ye., Bortnyk S.Yu. e.a. (2004). General geomorphological zoning of the territory of Ukraine. *Ukrainian Geogr. Journal*. 2(106). P. 3-11. [In Ukrainian]. [Палиєнко В.П., Барщевський М.Є., Бортник С.Ю. та ін. Загальне геоморфологічне районування території України. // Укр. Геогр. журн. 2004. No 1. С. 3–11.].
 14. Perelman A.I. (1972) Geochemistry of the elements in the zone of hypergenesis. Moscow. 288 p. [In Russian]. [Перельман А.И. Геохимия элементов в зоне гипергенеза. – Москва: Недра, 1972. 288 с.].
 15. Sirenko E.A. (2017) Palynostratigraphy of continental upper Pliocene-lower Neopleistocene deposits of Southern part of the East European platform. Kyiv. 165 p. [In Russian]. [Сиренко Е.А. Палиностратиграфия континентальных верхнеплиоценовых-нижнеплейстоценовых отложений южной части Восточно-Европейской равнины. К.: Наук. думка, 2017. 165 с.].
 16. Maciejowski W. Regionalizacja fizycznogeograficzna – przeszłość czy przyszłość geografii fizycznej? // *Problemy ekologii krajobrazu*, 2009, T. XXIII. – S.115–127.